

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ЗА МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ

Жданович Юлія Миколаївна

канд. пед. наук, старший науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки
Інститут проблем виховання НАПН України
Україна

ORCID ID: 0000-0003-1677-189X

Анотація. У статті проаналізовано різні наукові підходи до розуміння соціально-педагогічного супроводу, визначено поняття "соціально-педагогічний супровід дітей із сімей вимушених переселенців за місцем проживання", розкрито особливості соціально-педагогічного супроводу дітей-переселенців у новій громаді.
Ключові слова: соціально-педагогічний супровід, діти, вимушені переселенці, місце проживання, громада.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Анексія Криму Росією та розпочата нею війна на Сході України спричинила масову міграцію українців з цих регіонів. Протягом чотирьох років, що триває війна на міграційні процеси не зупинилися і кількість вимушених переселенців постійно зростає. Так, за даними Міністерства соціальної політики повідомляє станом на 9 січня 2018 року, за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, взято на облік 1 492 100 переселенців, або 1 218 002 сім'ї з Донбасу і Криму, а станом на 12 листопада 2018 – 1 521 038 переселенців. Отже, протягом 2018 року вимушених переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим збільшилося на 28 938 осіб. Це свідчить про те, що актуальність проблем вимушених переселенців, зокрема таких як їхня інтегрованість у нові громади, не зменшується.

Зауважимо, що внаслідок вимушеного переселення більшою мірою страждають діти. У них спостерігаються розлади психічних станів (підвищена тривожність, агресивність, почуття страху тощо), проблеми адаптації та інтеграції в нову громаду та інші порушення психічного та фізичного здоров'я. Для багатьох дітей із сімей вимушених переселенців більш гостро постали саме проблеми соціально-педагогічного характеру. А саме, проблеми спілкування з однолітками в громаді, спільне дозвілля, а також, пов'язані з цим проблеми з навчанням, соціальної активності у класному та шкільному колективі. Відсутність взаємодії дітей вимушених переселенців з ровесниками у громаді призводить до посилення і без того ще не розв'язаних проблем психологічного характеру. Саме тому діти із сімей вимушених переселенців часто потребують соціально-педагогічного супроводу, що сприятиме їхній успішній інтеграції у нову громаду.

Отже, актуальність проблеми обумовлена об'єктивною потребою сучасного суспільства в ефективній організації соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

До розгляду соціально-педагогічного супроводу вразливих категорій сімей і дітей та дітей з особливими потребами зверталися Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Н. Захарова, І. Зверева, А. Капська, З. Удич та інші науковці. Проблеми соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості вивчали вітчизняні та зарубіжні дослідники Л. Аксенова, А. Архіпова, І. Рогальська, М. Рожков, О. Сухова та інші. Різні аспекти соціально-педагогічної роботи з дітьми та сім'ями вимушених переселенців вивчали Н. Бочкор, Є. Дубровська, О. Залеська, Н. Веселова, К. Лук'янова, Л. Петришин, Ю. Підвальна, І. Сьомкіна, Л. Цибулько; проблеми соціально-психологічного супроводу дітей і сімей вимушених переселенців розглядаються в роботах К. Левченко, Ю. Луценка, В. Панка, І. Трубавіної).

Отже, **МЕТОЮ СТАТТІ** є визначення поняття «соціально-педагогічний супровід дітей із сімей вимушених переселенців за місцем проживання», розкрити особливості соціально-педагогічного супроводу дітей-переселенців у новій громаді.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Діти із сімей вимушених переселенців – це діти, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, які були змушені залишити місце звичайного проживання на території Донбасу чи Криму, щоб уникнути негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, проявів насильства, порушень прав людини [2].

Під місцем проживання ми розуміємо нове поселення, куди переїхали сім'ї внаслідок вимушеного переселення. Розглядаючи соціально-педагогічний супровід дітей із сімей вимушених переселенців за місцем проживання ми розуміємо супровід, який надається дітям у новій громаді.

У науковій літературі дослідники вже неодноразово зверталися до визначення поняття соціально-педагогічний супровід. Виходячи зі специфіки нашого дослідження спробуємо дати визначення цього поняття саме в контексті нашої проблематики.

Оскільки соціально-педагогічний супровід передбачає соціальний і педагогічний супровід, то зупинимось окремо на кожному з визначень.

Розглянемо визначення соціального супроводу, які можуть бути використані в контексті нашої проблематики. Отже, соціальний супровід визначають як:

- вид соціальної роботи, спрямований на здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей і молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю») [5].

- вид соціальної діяльності, що є формою соціальної підтримки та передбачає впродовж певного (іноді досить тривалого) терміну надання конкретній особі чи сім'ї комплексу правових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних, інформаційних послуг соціальним працівником, а також, у разі потреби, спільно з іншими фахівцями (психологами, педагогами, юристами, медичними працівниками тощо) з різних установ та організацій (Г. Лактіонова) [7];

Педагогічний супровід вчені найчастіше розглядають як супровід у процесі навчання в закладі освіти. Оскільки діти вимушених переселенців у новій громаді відвідують заклади освіти, то ці заклади також можуть стати місцем надання необхідного супроводу за новим місцем проживання.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що педагогічний супровід трактують дуже неоднозначно.

Зупинимося на визначеннях, які нам найбільше підходять. Отже, педагогічний супровід визначають як:

- модель педагогічного спілкування, що здійснюється в процесі діалогу та взаємодії дитини і дорослого, і припускає самовизначення дитини в ситуації вибору та подальше самостійне вирішення нею своєї проблеми (О. Газман) [1];

- особлива сфера діяльності педагога, спрямована на залучення підлітка до соціально-культурних і моральних цінностей, необхідних для самореалізації й саморозвитку (А. Мудрик) [6];

- особлива сфера діяльності педагога, орієнтована на взаємодію з учнем щодо надання йому підтримки у становленні особистісного зростання, соціальної адаптації, самоствердження (С. Чистякова) [8].

Також вважаємо, що соціально-педагогічний супровід є складовою соціально-педагогічної підтримки. Тому для визначення досліджуваного нами поняття скористаємося авторським визначенням саме цього поняття щодо дітей-переселенців. Так, соціально-педагогічну підтримку дітей із сімей вимушених переселенців розуміємо як соціально-педагогічну діяльність, спрямовану на надання їм допомоги в успішній адаптації до нових умов поселення та інтеграції у приймаючу громаду, активізацію їхніх зусиль самопомоги, розвиток гуманістичної і патріотичної свідомості, визначення інтересів та потреб, сприяння позитивній соціалізації та самореалізації [3, с.134].

Таким чином, враховуючи розглянуті нами трактування соціального супроводу, педагогічного супроводу, соціально-педагогічної підтримки дітей із сімей вимушених переселенців будемо розуміти *соціально-педагогічний супровід дітей із сімей вимушених переселенців за місцем проживання як один із видів соціально-педагогічної діяльності, яка передбачає взаємодію фахівців, дітей та сімей вимушених переселенців, інших членів громади, спрямовану на створення соціально-педагогічних умов для інтеграції дітей із сімей вимушених переселенців у нову громаду, активізації їхніх зусиль самопомоги, розвиток гуманістичної і патріотичної свідомості, сприяння позитивній соціалізації та самореалізації*.

Основою формування теоретичних засад соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців є аксіологічний, філософсько-антропологічний, середовищний і гендерний підходи, в яких людина та її розвиток розуміються як ключові цінності в системі освіти. Також при реалізації соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців за місцем проживання необхідно дотримуватися комплексного підходу, розглядаючи цей супровід як систему, до якої належать (як видно вже з самого визначення) фахівці, діти, їхні сім'ї, громада. При цьому супровід необхідно розуміти як допомогу дитині у створенні завдяки реалізації відповідних соціально-педагогічних умов поля розвитку, відповідальність за дії в якому та прийняті рішення несе вона сама.

Як видно із самого визначення нами соціально-педагогічного дітей із сімей вимушених переселенців за місцем проживання такий супровід має дві мети, а саме:

- ідеальну, яка полягає у позитивній соціалізації та самореалізації особистості дитини-переселенця;

- процесуальну, яка дозволяє вирішувати особистісні проблеми на шляху досягнення ідеальної мети і передбачає надання допомоги та підтримки дітям із сімей вимушених переселенців у подоланні проблем соціально-психологічного характеру та активізацію їхніх зусиль самопомоги, розвиток гуманістичної і патріотичної свідомості, інтеграцію їх у нову громаду.

Соціально-педагогічний супровід спрямовується

на створення системи професійної діяльності спеціалістів для залучення дітей-переселенців до різних видів діяльності спільно з дітьми приймаючої громади, соціально-культурних і моральних цінностей, що є необхідним для інтеграції та самореалізації, розвитку й саморозвитку особистості, з одного боку, а з іншого – на взаємодію дітей-переселенців та місцевої громади при вирішенні проблем, пов'язаних із процесом інтеграції. За потребою до здійснення такого супроводу можуть бути залучені і члени неурядових організацій.

Для успішної інтеграції дітей-переселенців у нову громаду недостатньо проводити роботу лише з цими дітьми. Оскільки інтеграція – процес двосторонній, то великою мірою він залежить від дітей з приймаючої громади. Також необхідно залучати сім'ї як дітей-переселенців, так і дітей приймаючої громади. А вже ставлення дітей до оточення, до інших формується в сім'ї і, якщо дорослим притаманне вороже ставлення до представників місцевої громади, то і у дітей буде ставлення відповідне. Так само як і у дітей приймаючої громади ставлення до переселенців часто залежне від ставлення до них в сім'ї.

Тому, суб'єктами соціально-педагогічного супроводу дітей вимушених переселенців за місцем проживання є: діти-переселенці; діти приймаючої громади; батьки і родичі; спеціалісти, які здійснюють супровід цілеспрямовано (соціальні педагоги, шкільні психологи, класні керівники, вихователі, організатори роботи з молоддю, працівники соціально-педагогічних центрів тощо); волонтери, які реалізують функції соціального супроводу в рамках своєї громадської діяльності.

Таким окресленням суб'єктів супроводу ми ще раз підкреслюємо використання саме суб'єкт-суб'єктного підходу і наголошуємо, що розглядаємо дітей-переселенців як суб'єкт, а не об'єкт супроводу. У роботі з цими дітьми важливою є саме активізація їхніх зусиль самопомоги, а не перетворення їх у споживачів, які постійно залежать від допомоги, наданої зовні.

В основі соціально-педагогічного супроводу дітей вимушених переселенців лежить єдність функцій, а саме:

- діагностична – дозволяє виявити суть проблеми;

- інформаційна – передбачає розкриття шляхів розв'язання проблеми;

- консультативна – характеризується наданням допомоги на етапі ухвалення рішення й вироблення плану вирішення проблеми;

- оперативна – спрямована на надання допомоги у розв'язанні проблеми, зокрема соціально-психологічного характеру та проблеми інтеграції;

- аналітична – дозволяє вивчити результати соціально-педагогічного супроводу, відкоригувати відхилення у вирішенні проблем, знайти інші можливі шляхи удосконалення соціально-педагогічних умов для саморозвитку дітей вимушених переселенців та їх інтеграції у громаду.

Серед основних принципів, на яких базується соціально-педагогічний супровід дітей вимушених переселенців за місцем проживання, варто визначити принципи: особистісної орієнтованості супроводу; конвенційності; коректності; персоніфікації; соціального загартовування і виховання.

Принцип особистісної орієнтованості супроводу полягає в тому, що при його здійсненні особистість кожної дитини розглядається як унікальна в своєму соціальному становищі, здатна самостійно осмислити складну ситуацію свого життя і зробити свій соціальний та екзистенційний вибір, а соціально-педагогічний супровід для неї виступає лише як засіб усвідомлення та осмислення життєвої ситуації.

Принцип конвенційності передбачає згоду дитини-переселенця на здійснення соціально-педагогічного супроводу, надання допомоги у

подоланні наявних проблем.

Принцип коректності виявляється під час спілкування з дитиною-переселенцем, вибору спеціалістом форм і методів роботи.

Принцип персоніфікації передбачає, що соціально-педагогічний супровід завжди орієнтований на конкретну особистість, її підтримку, вибір завдань та засобів супроводу має бути адекватним соціальній ситуації кожної дитини-переселенця.

Принцип соціального загартовування і виховання передбачає залучення дітей-переселенців до різних дій і заходів спільних з дітьми приймаючої громади, включення їх у ситуації, які вимагають вольового зусилля для подолання негативного впливу соціуму, оволодіння певними способами цього подолання, формування соціального імунітету, стресостійкості, рефлексивної позиції, моделювання шляхів вирішення проблем.

Кожен з означених принципів має місце у процесі реалізації етапів соціально-педагогічного супроводу дітей вимушених переселенців за місцем проживання, які включають:

– етап проблематизації – соціальний педагог чи шкільний психолог проводить діагностування (спостереження, анкетування, тестування, бесіди) дітей вимушених переселенців, щоб з'ясувати їхній психологічний стан, їхні проблеми у спілкуванні з однолітками, в інтеграції в громаду. Разом з дитиною визначають труднощі, які вона відчуває; формулюється проблема. Зазначимо, що з огляду на попередні наші дослідження проблем дітей із сімей вимушених переселенців [3, 4] не всі діти-переселенці потребують соціально-педагогічного супроводу.

– пошуково-варіативний етап – здійснюється пошук варіантів вирішення проблеми, визначається ступінь втручання соціального педагога, шкільного психолога (або іншого суб'єкта) у процес вирішення проблеми (зокрема, якщо є порушення психічних станів); розробляється програма залучення дитини-переселенця до спільних заходів з членами місцевої громади, програма роботи з сім'єю, а також

однолітками в класі та школі;

– практико-діяльнісний етап передбачає реалізацію наміченої програми соціально дій щодо вирішення проблем останнього;

– аналітичний етап – аналіз ступеня вирішення проблеми, обговорення ймовірних труднощів, що можуть виникнути у майбутньому.

Чітка алгоритмізованість соціально-педагогічного супроводу дітей-переселенців та спрямованість на результат дозволяє говорити про технологічний підхід щодо вирішення проблеми інтеграції дітей вимушених переселенців у громаду, а соціально-педагогічний супровід дітей вимушених переселенців за місцем проживання вважати спеціальною соціально-педагогічною технологією.

Показником ефективності соціально-педагогічного супроводу дітей вимушених переселенців за місцем проживання є їхні позитивні зміни у спілкуванні з іншими членами громади, підвищення їхньої соціальної активності у громаді, гармонізація відносин з однолітками, емоційний комфорт кожної дитини у громаді, нормалізація їхніх психічних станів, вияв патріотичної свідомості та позитивна самореалізація.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Таким чином, для українського суспільства сьогодні є актуальною проблема дітей із сімей вимушених переселенців. Вона вимагає свого розв'язання, оскільки успішна інтеграція цих дітей у нові громади, їхній особистісний розвиток із набуттям не лише загальнолюдський, але й громадянських цінностей збільшить сприятиме розбудові громадянського суспільства. Тому важливою постає проблема організації соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців за місцем проживання, реалізація технологічного підходу та налагодження ефективної взаємодії всіх суб'єктів, які здійснюють цю діяльність, а також підбір ефективних форм та методів такого соціально-педагогічного супроводу.

Список використаних джерел:

1. Газман О. С. Педагогика свободы: путь в гуманистическую цивилизацию XXI века. *Классный руководитель*. 2000. № 3. С. 47-53.
2. Жданович Ю. М. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців як наукова проблема. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. М во освіти і науки України, АПН України, Ін-т проблем виховання; редкол.: І.Д. Бех, Г. П. Пустовіт, Ж. В. Петрович та ін. Кам'янець-Подільський : Видавець Звелейко Д.Г. 2015. Вип 19, кн. 1. С. 204-213.
3. Жданович Ю.М. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців: Алексеєнко Т.Ф., Жданович Ю.М., Куниця Т.Ю. Малиношевський Р.В., Сергеева Н.В.. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді : монографія / за заг. ред. Т.Ф. Алексеєнко. К.: ТОВ «Задруга». 2017. С. 132-155
4. Жданович Ю.М. Соціально-педагогічні проблеми дітей вимушених переселенців та напрями їх соціально-педагогічної підтримки. Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери : зб. матер. міжнарод. наук.-практ. конф. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2016. С. 42-45.
5. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю : Закон України від 15.01.2009 № 878-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=878-17> (дата звернення: 01.12.2018).
6. Мудрик А.В. Воспитание как составная часть процесса социализации. *Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология*. 2008. Вып. 3(10). С. 7-24.
7. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія : за заг. ред. проф. І.Д. Звереві. К.: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
8. Чистякова С.Н. Педагогическое сопровождение самоопределения школьников : методич. пособ. для профильной и профессиональной ориентации и профильного обучения школьников. М. : Изд. центр «Академия», 2007. 128 с.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF SOCIAL-PEDAGOGICAL SUPPORT OF CHILDREN OF FORCED DISPLACED PERSONS AT THE PLACE OF RESIDENCE

Zhdanovich J.

Institute of Educational Problems of The National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Ukraine

Summary. The article analyzes various scientific approaches to the understanding of social and pedagogical support, defines the concept of “social-pedagogical support for children from families of forced migrants in the place of residence”, features of socio-pedagogical support of children-settlers in the new community are revealed.

Keywords: social-pedagogical support, children, forced migrants, place of residence, community.